

BO‘LAJAK JISMONIY MADANIYAT O‘QITUVCHILARINING SHAXSIY XUSUSIYATLARI

Quvondiqov S.S.

*TDPU professor v.b, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
TVChDPI Jismoniy tarbiya va sport kafedراس mudiri
Dotsent, PhD A.Abdulaxatov taqrizi asosida*

Tayanch so‘zlar: vatanparvarlik ongi, vatanparvarlik dunyoqarashi, ma‘naviy-axloqiy, fuqarolik-vatanparvarlik, harbiy-vatanparvarlik, sport va vatanparvarlik, pedagogika.

Ключевые слова: патриотическое сознание, патриотическое мировоззрение, нравственно-нравственный, гражданско-патриотический, военно-патриотический, спортивно-патриотический, педагогика.

Key words: patriotic consciousness, patriotic outlook, moral, civil-patriotic, military-patriotic, sports-patriotic, pedagogy.

Kirish. Bo‘lajak o‘qituvchilarda insoniylik, pedagogik ijodkorlik, yoshlarga ijobiy jihatdan namuna bo‘lish, vazminlik, jamoat joylari va auditoriya (sinf) larda o‘zini tuta bilishi, o‘zini o‘zi nazorat qilishi, mehribonlik, o‘z shogirdlari uchun xavotirlanishi, haqqoniyligi (baholashda, tavsiflashda), talabchanlik, hazil-mutoyiba tuyg‘usiga egalik, quvnoq xarakter sohibi bo‘lishi, hissiy-ijobiy kayfiyatga ega bo‘lish, o‘quvchilar bilan muloqotda kasbiy odob va axloqqa amal qilish, ta‘lim oluvchilar shaxsini hurmat qilish va tushunish kabi fazilatlar shakllangan bo‘lishi kerak.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘qituvchi yuksak darajadagi kasbiy-pedagogik madaniyatga ega bo‘lishi zarur. Kasbiy-pedagogik madaniyat – intellektual, ijodiy kuchlar va kasbiy-shaxsiy qobiliyatlarning to‘la unum bilan ishlashi bo‘yicha o‘quv-tarbiyaviy jarayonning ma‘lum darajadagi talabi; bu ta‘lim oluvchilarning o‘quv faoliyati va tarbiyaviy jarayoni, ular orasidagi o‘zaro munosabatlarning aniq tashkil qilinishi, pedagogik jihatdan boshqarilishi va qonuniy nazorati; kasbiy-pedagogik faoliyat natijasidir.

Pedagogik madaniyat esa “... o‘qituvchining o‘z kasbiy faoliyati jarayonida erishgan yutuqlari, ma‘rifatlilik, kasbiy odobi, mahoratini ifodalovchi atama.

O‘qituvchi pedagogik madaniyatining tarkibiy qismlari sifatida uning intellektual rivojlanganlik darajasi, kasbiy tafakkuri, kasbiy kompetensiyalari, odobi, imidji, muloqot ko‘nikmalari tashkil etadi”.³

Pedagogik madaniyatda bo‘lajak jismoniy madaniyat o‘qituvchisining muloqot madaniyati, kasbiy-kommunikativ faoliyati kabi komponentlari muhim va hal qiluvchi o‘rin egallaydi. Bo‘lajak jismoniy madaniyat o‘qituvchisining kasbiy-pedagogik faoliyati va muloqotiga hozirgi zamon ta‘lim tizimida mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirishning muhim omili sifatida qaralmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi sifati, eng avvalo, ularning pedagogik muloqotga tayyorgarligi, o‘quv-metodik hamda ma‘naviy-ma‘rifiy vazifalarni hal etish yuzasidan muayyan kasbiy harakatlarni bajarish layoqatidir. Buning asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning muayyan bilim, ko‘nikma va qobiliyatlari, eng avvalo, pedagogik muloqot madaniyati yotadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning muloqot madaniyati talablariga, o‘quvchilarga axborotlarni aniq va ravon taqdim etish mahorati, hamkasblariga to‘g‘ri maslahat va taklif berishni bilishi, bahoning shaffofligini ifodalay olishi, xohish-istaklarini bildirishi, muloqot-ning nutqiy va nutqsiz vositalari hamda nutq me‘yorlaridan to‘g‘ri foydalanishi, muloqotda-anglash, estetik, axloqiy, kommunikativ ehtiyojlarni qanoatlantirishi kabilarni kiritish mumkin.

Mazkur talablar, avvalo, kasbiy-pedagogik faoliyatda o‘ta muhim bo‘lgan madaniy-kommunikativ fazilatlar – hissiy madaniyat, ta‘lim oluvchilarning e‘tiqodi, ularga ta‘sir o‘tkazish; motivatsiya; kasbiy rivojlanish; nazariy bilim hamda muloqot tuzilishi va texnologiyasidan xabardorlik (ularga ijodiy yondashuv); suhbatdoshi ruhiyatini bilish; pedagogik hamkorlik va shaxslararo o‘zaro ta‘sir; pedagogik takti egallash; pedagogik muloqot texnikasi; nutq madaniyati va muloqotning nutqsiz vositalarining ifodalanishida o‘z aksini topadi.

Bo‘lajak jismoniy madaniyat o‘qituvchisining pedagogik kasbiy muloqot madaniyatining o‘ziga xos xususiyatlari quyidagilarda ifodalanadi:

o‘zining jismoniy sifatleri va qobiliyatlarini eng maqbul darajasigacha rivojlantirishda;

inson jismining go‘zalligi, plastik erkinligi va sog‘ligiga e‘tiborli bo‘lishida (jismoniy tarbiya bilan faol shug‘ullanish tufayli);

estetik hodisalar kabi jismoniy tarbiya va sportdagi yutuqlari muayyan shakllarining idrok etilishida;

sportda estetika oliy go‘zallik qimmatiga ega bo‘lib, unda ushbu sport hodisasi “o‘z muayyan hissiy yaxlitligida shaxs qadriyati sifatida namoyon

bo'ladi, shaxsning har tomonlama rivojlanishiga, uning erkinligi, individualligi chegaralarining kengayishiga yordam beradi" hamda uning yashirin intellektual va ijodiy imkoniyatlarining ochilishiga imkoniyat yaratadi.

Tahlil va natijalar. Shunday qilib, jismoniy madaniyat o'qituvchisining kasbiy-shaxsiy dunyosi o'ziga xos, turli maqsad-mazmunga ega bo'lib, u ijtimoiy yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Eng muhimi – bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchilari o'z kommunikativ kompetensiyasini takomillashtirishi, maktabning ijtimoiy-jismoniy madaniyati, borliq hayotiga kirib borishi hamda ularga ijodiy yondashuvidir.

Bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchisi maktab o'quvchilarida jismoniy kommunikativ madaniyatni shakllantirishning o'ziga xos texnologiyalari, innovatsion metodlari, eng maqbul usullari, yo'llari, zamonaviy vositalarni izlab topishi lozim. Bunda uning kasbiy madaniyati, pedagogik axloqqa asoslangan pedagogik muloqot (muloqot qoidalari, me'yorlari, reglamenti, mazmuni, texnologiyasi) madaniyati katta ahamiyatga ega.

Bu o'rinda pedagogik muammo tegishli pedagogik-psixologik jihatlarining ko'rib chiqilishi va aniqlanishini talab etadi. Jumladan, shaxs individualligi; yosh va psixologik xususiyatlari; motivatsiyasi; hissiy omillari; psixologik jihatlar – sportchining chiqishini estetik jihatdan idrok etish; sport sohasidagi qadriyatli yo'nalishlar; muloqot psixologiyasi; kasbiy etika psixologiyasi; o'zini o'zi kuzatish – idrok qilish – e'tibor berish – o'z-o'zini rivojlantirish – nazorat qilish – tarbiyalash – anglash – zamonaviylashtirish – ijtimoiylashtirish – baholash – hisobot berishning barcha turlarini qamrab oladi.

Bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni shakllantirish haqida gapirganda, "shaxs" tushunchasining mohiyatiga alohida e'tibor berishimiz kerak. "Shaxs" – "tabiatni, jamiyatni, o'zini o'zi faol o'zlashtiruvchi va aniq bir maqsadga yo'naltirgan holda o'zgartiruvchi, makon va zamonga oid yo'nalishlar, ehtiyojijiy-irodaviy kechinmalar, mazmundor yo'naltirilganliklar, faoliyat darajalarini o'zlashtirish va uni amalga oshirish shakllarining noyob, tadrijiy mutanosibligiga ega bo'lgan insondir".

Keyingi yillarda shaxs tushunchasi turlicha izohlanmoqda: 1) "shaxs – inson, jamiyat a'zosi, ong sohibi sifatida; 2) inson, o'zini o'zi anglashga va o'zini o'zi rivojlantirishga qodir bo'lgan, munosabatlar va ongli faoliyat sub'ekti sifatida; 3) insonni jamiyat a'zosi sifatida tavsiflaydigan ijtimoiy mohiyatli sifat, munosabat, ko'rsatma va motivlarning barqaror tizimi"dir.

Yuqoridagi ta'riflardan ko'rinib turibdiki, shaxs tushunchasining barcha talqinlari ishonarli va to'g'ri bayon etilgan. Lekin biz shaxs tushunchasini pedagogik nuqtai nazardan ko'rib chiqishimiz kerak. Tadqiqotimizda shaxs, uning tuzilishi va yo'naltirilganligini V.V.Bogoslovskiyning mulohazalariga

amal qilgan holda bayon qilamiz. Shaxs – jamiyat a’zosi sifatida uning boyligi, boshqa odamlar bilan bo’lgan aloqalarining rang-barangligi, hayotga nisbatan faol munosabatini aks ettiruvchi tushuncha. Shaxs muloqoti esa uning ijtimoiy hayotning turli tomonlari bilan rang-barang aloqalari, ma’naviy dunyosini ko’rsatib beradi.

Bo’lajak jismoniy madaniyat o’qituvchilari shaxsi hissiy dunyoni faol anglashi, psixik jarayonlarining takomillashtirilishi, umumiy va maxsus obilyatlari, tafakkurining faol rivojlanishi, axloqining shakllanishi va rivojlanishi, dunyoqarashi, jamiyatda axloqiy jihatdan o’z o’rnini belgilab olishi, atrofdagilar bilan munosabatlarini belgilash davridir. Mazkur davr nazariy intellektning vujudga kelishi, muayyan darajadagi kasbiy rivojlanishi va tegishli bilim, ko’nikma, mahorat, umumiy va maxsus qobiliyatlarini shakllantirish davri hisoblanadi. Ular jamoatchilik oldida chiqish qilish hamda atrofdagilar bilan muloqot qilishga qiziqadilar. Ular o’zini o’zi shakllantirish, takomillashtirish, ommaviy axborot vositasi orqali namoyon bo’lishni xohlaydilar. Bo’lajak jismoniy madaniyat o’qituvchilari o’zini o’zi tarbiyalash, o’zining tashqi qiyofasini takomillashtirish, ma’naviy dunyosini boyitishga moyildirlar. Ma’naviy-estetik va axloqiy tarbiya hamda kasbiy-shaxsiy o’zini o’zi takomillashtirish bo’yicha oliy ta’lim muassasalari talabalari pedagogik muloqot estetikasiga oid tavsiyalarga juda muhtojlik sezadilar.

Xulosa va takliflar. Bo’lajak jismoniy madaniyat o’qituvchilari shaxsi, ularning individualligi, ayniqsa, kasbiy muloqoti jarayonida quyidagilar hisobga olinadi: mizoji, xarakteri, individual xususiyatlari, shaxsiy sifatleri, qiziqishlari, idrok qilishi, qobiliyati, intellekti va h.k.

Bo’lajak jismoniy madaniyat o’qituvchilari ijodiyotida quyidagi shaxsiy omillar namoyon bo’lishi lozim: yorqin hissiyot; ijodiy tafakkur (badiiy); harakatlar ifodaliligi; individuallik; yangilikka intilish; o’zini o’zi ifodalash, aql va qalb intizomi; fuqarolik o’zini o’zi anglash kabilar.

Tadqiqot ishimizda sport estetikasini umumiy baholash mezonlari sifatida kuch, yengillik, go’zallik, uyg’unlik, shakl, ritm, dinamika, ravonlik, nafislik, nazokat, ifodalilik, boshqaruvchanlik, muvozanat-langanlik, zo’r berish, kuch va qudrat, tezlik, xatarlilik, aniqlik, vaqt hissi, texnika, strategiya, taktika, sur’at, musobaqalashuvchanlik, o’zini o’zi tuta bilish, zavqlanish, estetik lazzatlanish, hissiy-estetik qayg’udoshlik, quvonch kabi atamalar va tushunchalardan foydalandik.

Adabiyotlar:

1. Atadjanova Sh. Oilada o’spirin-yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanishning pedagogik asoslari: Pedagogika fanlari nomzodi. ... diss. – T., 2001. – 136 b.

2. Балагланов А.Р. Патриотическое воспитание младших школьников средствами изобразительного искусства: Автореф. дис. ... канд.пед.наук. – Кострома, 2000. – 27 с.
3. Бейсембаева А.А. Патриотическое воспитание старшеклассников средствами казахского героического эпоса. Канд.пед.наук.....автореф. – Алматы: 2004. – 23 с.
4. Галияхметов И.Р. Патриотическое воспитания школьников и пути его совершенствования. – Казан, 2001. – С.61-62.
5. Горбова М.А. Воспитания патриотизма у старших классников игровыми формами турско-краеведческой деятельности: Автореф. дис. ... канд.пед.наук. – М., 1999. – 24 с.
6. Илин И.И. Формирование патриотическое отношений у студентов: Автореф. дис. ... канд. пед.наук. – Тамбов, 2003. – 24 с.
7. Ibrohimov A., Sultonov X., Jo'raev N. Vatan tuyg'usi. – Toshkent, O'zbekiston, 1996. – 139 b.
8. Каган М.С. Гражданское общество как культурная форма социальной системы // Социально-гуманитарные знания. – М., 2000. - №6. – С.49-50.
9. Калдыбекова А.С. Интернациональное воспитание учащихся в старших классах казахской школе в процессе изучения родной литературы (На материале казахских школ Республики Узбекистан): Дисс. ... канд.пед.наук. – Т., 1993. – 136 с.
10. Караковский В.А. Стат человеком. Общечеловеческие ценности – основа сельского учебно-воспитательного процесса. – М., 1993. – 80 с.
11. Каримбеков С. Военно-патриотическое воспитание учащихся старших классов в процессе преподавания литературы (на материале русской литературы): Дисс.канд.пе.наук. – Т., 1991. – 137 с.
12. Кирякова А.В. Теория ориентации личности в мире ценностей. – Оренбург: Изд-во «Южный Урал», 1996. – 188 с.
13. Клименко И.М. Формирование патриотизма в процессе обучения истории и внеучебной работы: Автореф. дис. ... канд.пед.наук. – Екатеринбург, 1999. – 22 с.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqola bo'lajak o'qituvchilarda fuqarolik va vatanparvarlik kompetensiyasini rivojlantirish mezonlari va ko'rsatkichlaridan "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi"ni joriy etishda tarbiyalanganlikni baholash indikatorlari sifatida foydalanilgan. Natijada bo'lajak pedagoglarni talabalarda Vatanga sadoqat kompetensiyasini shakllantirishga tayyorgarligini tashxis etish imkoniyati oshgan. Mazkur takliflar bo'lajak pedagoglarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash, ularda faol fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishga imkon yaratgan.

РЕЗЮМЕ

Данная статья была использована в качестве показателя отсенки воспитанности при введении «концепции непрерывного духовного образования» из критериев и показателей развития гражданско-патриотической компетентности будущих педагогов. В результате возросла возможность диагностики готовности будущих педагогов к формированию у студентов компенсации лояльности к Родине. Эти предложения позволили подготовить будущих учителей к воспитательной деятельности, развит в них активную гражданскую позицию.

SUMMARY

This article was used as an indicator of the assessment of upbringing when introducing the «concept of continuous spiritual education» from the criteria and indicators of the development of civil and Patriotic competence of future teachers. As a result, the ability to diagnose the readiness of future teachers to form students 'loyalty to the Motherland has increased. These proposals made it possible to prepare future teachers for educational activities, to develop an active civil position in them.